

МАЛІКОВА О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ ЧАСУ У ПРАГМАТЕКСТАХ ТЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

*Время порождено как образ Вечности. Но Вечность пребывает вечно, время же есть обращение неба: частицы времени суть ночь, день, месяц и прочее, и поэтому вне природы мира нет и времени, но вместе с миром существует и время.
Диоген Лаэртский, виклад учення Платона*

*As physical beings we live in time, but as spiritual beings we are bound for eternity. For this reason, the theme of time and eternity has implications for every discipline and vocation.
J. S. Mattson, Time and the question of Devine knowledge*

У статті досліджуються особливості релігійної інтерпретації і вербалізації концепту ЧАС в прагматекстах сучасного теологічного дискурсу.

Ключові слова: концептуальна модель часу, теологічний дискурс.

В статье рассматриваются особенности религиозной интерпретации и вербализации концепта ВРЕМЯ в прагматекстах современного теологического дискурса.

Ключевые слова: концептуальная модель времени, теологический дискурс.

This article deals with peculiarities of religious interpretation and verbalization of the concept TIME in pragmatexts of modern theological discourse.

Key words: conceptual model of time, theological discourse.

Розвиток когнітивного підходу до явищ мови сприяв дослідженню мовних форм як похідних концептуалізації світу людською свідомістю, а їх значень – як певних структур знання, концептів, що закріплені мовними знаками. Саме тому дослідження дискурсу набуває нових ракурсів розгляду й неминуче опиняється в полі зору вчених, оскільки є цінним матеріалом для вивчення проблем концептуалізації, категоризації, розвитку і функціонування мовної свідомості. Особливо актуальним на сьогодні є дослідження концептуальних та мовних засобів відбиття реальності в свідомості людини, що полягає в сприйнятті цієї реальності кризь призму культурних, зокрема, культурно-релігійних традицій.

Використання поліпарадигмального підходу в сучасній лінгвістиці до вивчення мови передбачає розуміння мови як динамічної системи, яка є не лише засобом спілкування, а й засобом пізнання. Як зазначає В. А. Маслова, знання цієї системи тісно пов'язано з іншими немовними знаннями, а вміння використовувати її в мовленнєвій

діяльності – це основа мовної особистості. Таке визначення мови включає всі попередні спроби розуміння мови – від представників порівняльно-історичного мовознавства до структуралістів, психолінгвістів, когнітивістів [1:19]. Використання даної парадигми не виключає появи нових парадигм, зокрема теоантропологічною парадигми, яка досліджує мову у максимально широкому контексті “Бог-Людина”. Засади такого підходу закладені у працях російських філософів С. Н. Булгакова, П. А. Флоренського, А. Ф. Лосева та ін. Лінгвістична антропологія претендує на інтегративний статус в галузі вивчення проблем “людина-мова-знання-культура”. Але мова за своєю природою виходить за свої межі і намагається охопити великі простори духу. Як зазначає В. А. Маслова, настав час для появи такої лінгвістики, яка б враховувала цю тенденцію.

Об’єктом даного дослідження є концепт ЧАС, а *предметом* – особливості вербалізації і релігійного переосмислення концепту ЧАС в прагматекстах теологічного дискурсу.

Теологічний дискурс є частиною релігійної комунікації, яка відрізняється від інших сфер комунікації. Основою релігійної комунікації є передавання життєво важливих для людини і суспільства етичних смислів, які сприймаються як заповіді, як дароване Богом священне знання – повне, бездоганне і найголовніше серед усіх знань. В умовах глобалізації релігійна комунікація є важливим інструментом спілкування, завдяки якому відбувається масштабний міжкультурний діалог на всіх рівнях релігійного соціуму, зокрема, між представниками дискурсивної спільноти християн. Релігія не є ні наукою, оскільки об’єктом її пізнання є зовсім інший світ – світ духовний, ні філософією, оскільки сутність релігії – в особливому духовному, а не в раціональному пізнанні Бога. Релігія апелює безпосередньо до Одкровення і церковно-історичного досвіду богопізнання. Видатний український релігієзнавець А. М. Колодний наголошує, що “призначенням релігії є не пізнання світу, навіть людини, а служіння орієнтиром останній і її поєднанні із Всесвітом, у віднайденні в ній того, що підносить людину до Бога” [2:9].

Задачі релігійної комунікації визначають особливі стратегії релігійної мови та їх реалізацію в тексті. Тому комунікативно-прагматична мотивація текстів теологічного дискурсу, тобто конфігурація функціональних доміант, яка визначає інваріант,

виходить за межі завдань текстів художнього дискурсу (здійснення художньо-естетичного впливу), а також від завдань текстів наукового дискурсу (повідомляти інформацію). Прагматексти теологічного дискурсу підпорядковані однієї головній меті – допомогти людині звернутися до Бога, розкрити людину для Бога, залучити до віри. Реалізація цієї глобальної мети, що віддзеркалює головні ідеї християнської етики, моралі і філософії, включає багато аспектів, кожний з яких знаходе відображення у відповідних типах та жанрових форматах теологічного дискурсу: морально-етичних; просвітницько-виховних; освітньо-педагогічних тощо. Вихід релігії до публічної сфери призводить до взаємодії та змішення релігійних та нерелігійних значень та смислів, розширенню меж семантичного простору релігії. Цей процес знаходить своє вираження у використанні універсальних концептів у сфері релігійної комунікації, які набувають сакрального, релігійного і духовного значення.

Мета статті – дослідити особливості релігійної інтерпретації і вербалізації концепту ЧАС в прагматекстах сучасного теологічного дискурсу. **Матеріалом** дослідження слугували тексти сучасного теологічного дискурсу, зокрема, есе учасників симпозіума “Time and Eternity: the Cosmic Odyssey” (Кембридж, та Оксфорд 2003), які увійшли до збірки теологічних праць під назвою “*What God knows: Time and the question of devine knowledge*” edited by H. Lee Poe and Stanley Mattson, Cambridge, 2005.

Дослідження концептів, що стоять за мовними знаками належить до пріоритетних завдань когнітивної лінгвістики як науки про мову менталістського спрямування. Моделювання концептуальних структур дозволяють комплексно розв’язати проблему особливостей функціонування мислення і мови людини в їх взаємодії. Саме менталістський підхід до дослідження мови є найбільш продуктивним, а вивчення структури мови дає дослідникам найкращий доступ до таємниць думки. Аналіз вербалізованих ментальних структур найчастіше проводиться за допомогою поняття концепту. Тому концепт належить до найбільш вживаих понять когнітивної лінгвістики. Концепт – це певний семантичний простір, центром якого виступає ключове, центральне поняття і відповідні мовні одиниці, що його обслуговують. Концепт є знаряддям дослідження культури, а в основі культури лежить ціннісний принцип [3:11]. Якщо певному явищу чи феномену носії культури можуть

дати позитивну чи негативну оцінку, то цей феномен формує в культурі відповідний концепт. Ці мовні величини не лише відтворюють елементи і риси культурного світосприйняття, але й формують їх. Концепти містять культурну конотацію і роблять свій внесок в загальну мовну картину світу. Концепт є фрагментом знання, досвіду особистості, що включає як мовну, так і позамовну інформацію [3:12].

Уявлення про час належить до фундаментальних основ людського світосприйняття, розумового й відтак мовленнєвого членування сприйнятої об'єктивної дійсності. Вони відзеркалюють спостереження людини над різноманітними явищами природи (зміна дня і ночі, сезонів року, рух Сонця, Місяця й зірок тощо). Лінгвістичне вивчення мовного втілення давніх уявлень про час дає можливість змоделювати не лише архаїчні космологічні схеми міфів, а й відповідний сегмент мовної картини світу, пов'язаної з першими найвнішими спостереженнями природних явищ.

Час – одна з найдавніших універсальних категорій буття й концепт свідомості, який належить до первинних і наявних в усіх мовах світу. Час належить не лише до найважливіших концептів культури, але й до фундаментальних категорій філософії, соціології, теології: Можна виділити декілька підходів до вивчення концепту час: філософський, математичний, фізичний, культурологічний, лінгвістичний тощо. Для нас є важливим осмислення і відображення цього концепту в мові, зокрема в творах духовних письменників, тобто в прагматекстах теологічного дискурсу.

Когнітивно-комунікативна парадигма лінгвістики дозволяє розглядати час як лінгвокогнітивну структуру, яка розгортається в дискурсі. Оскільки різні типи мислення породжують різні типи дискурсів, можна припустити, що ментальна репрезентація часу буде відрізнятися варіативністю. В процесі осягнення часу у свідомості людини формується концептуальна модель часу, яка являє собою базову когнітивну структуру, яка знаходить своє відображення в мові. Вербалізація часу в дискурсі спирється на когнітивну модель часу. Час в мові і дискурсі моделюється як когнітивний концепт в концептуальній сіті, яка являє собою систему пропозиціональних зв'язків концепту у межах предметного (в слотах Кількість, Якість, Спосіб), посесивного (Актант, Стимул, Результат, Паценс, Сирконстант), ідентифікаційного (Рід/Роль) і компаративного (Референт-Коррелят) фреймів [5:21]. Модель часу – це концептуальна сіть концепту ЧАС, складові якої

демонструють варіативність залежно від приналежності до наукової або ненаукової картини світу (поетичної, міфологічної, релігійної). Для нашого дослідження релевантним є розгляд компонентів концепту ЧАС, які належать до релігійної картини світу.

Таємницю часу розгадати важко. Стародавні мудреці намагалися розгадати цю таємницю через символи, алегорії, образи. У стародавній Греції персоніфікованим утіленням обоженого часу виступає Хронос – жорстоке і безжалісне божество, яке знищує своїх власних дітей. “Все рождається и исчезает во времени, так и дети Крона рождаются и уничтожаются им”. Згідно з концепцією часу, яку запропонували Греки, час можна рахувати і вимірювати. Ця концепція знаходить своє вираження в грецькому слові *chronos*, похідним якого є слово *chronology*. Хронологічна концепція часу є науковою, оскільки вона передбачає вимірювання. Без хронологічної концепції часу наукове вимірювання було б важко доводити і розвивати. Для релігійної концепції часу першочергове значення має не кількісна (*chronos time*), а якісна концепція часу (*kairos time*): *kairos does not concern itself so much with when or for how long something happened* [1:20].

Різниця між *chronos* і *kairos* відображена у Євангельських текстах, які поєднують єврейську (the Hebrew concept of time) і грецьку (the Greek concept of time) концепції часу, які увійшли у повсякденне використання в Римській Емперії, де народився Христос і де почалось розповсюдження Християнської віри: *From the Jewish perspective, the incarnation and atonement of Christ came in "the fullness of time" (Gal 4:4), but from the Greek perspective it began with his birth during the reign of Herod the Great and finished with his crucifixion under Roman governor Pontius Pilate when Herod Antipas was tetrarch of Galilee and Caiaphas was high priest* [1:26]. Якісна інтерпретація концепту час зберігається в атрибутивних виразах англійської мови: *good time, hard time, nice time, unforgettable time*, наприклад, *A good time was had by all. What a wonderful time!*

Матеріалом для аналізу було обрано есе сучасного письменника богослова Джорджа Тімоті “*St. Augustine and the Mystery of Time*”, який розглядає концепцію часу у світлі історичного і класичного Християнського розуміння того, як співвідносяться поняття час і вічність. Автор залучає твори відомого богослова Бл. Августина, вчителя благодаті (the teacher of grace) “Сповідь” (The Confessions) та

“Місто Бога” (The City of God), де він розмірковує над духовною сутністю часу (the spirituality of time). Роздуми Бл. Августина про духовний вимір часу представлені у вигляді молитви (як і сама Сповідь написана у вигляді молитви). Аналізуючи твори Бл. Августина, Джордж Тімоті зазначає: ... *Everything we say and think about time and eternity we say and think in the presence of God, coram Deo, not as a mere intellectual exercise, not in order to cut-think somebody else, or try to, but rather as a way of coming before God and offering our lives to him as a form of faith seeking understanding, leading toward vision* [1:29]. Автор есе наводить цитати із Сповіді Бл. Августина, а також додає свій коментар: “*Eternity belongs to you, O Lord, so surely you can neither be ignorant of what I am telling you, nor view what happens in time as though you were conditioned by time yourself ... You have made us for yourself, O Lord, and our hearts are restless until they find their rest in You*”. Аналізуючи роздуми Бл. Августина про час, автор наголошує на думці, що для Августина міркування про час і вічність – це не просто вправлення в теологічній філософії задля задоволення своєї інтелектуальної допитливості, а скоріше спроба виявлення духовної сутності часу. Тому в центрі уваги богослова серце людини: “*Their heart flutters about between the changes of past and future found in created things, and an empty heart it remains.” Or again, “Who shall take hold of the human heart, to make it stand still, and see how eternity ordains future and past times?” Always it is the heart that matters. Whatever St. Augustine has to teach us about the mystery of time and eternity, it is for the purpose of pilgrimage. This is one of his great words: *peregrinatio* (pilgrimage). Pilgrimage is not the restless wandering of Odysseus, but a different kind of odyssey – a journey with a telos – with a goal toward that City with Foundations whose builder and maker is God. As St. Anselm would put it so famously, all of our thinking about God, about time and eternity, is a form of “faith seeking understanding” (*fides quaerens intellectum*), leading towards vision, the beatific vision St. Paul described as an intimate and perpetual knowing and seeing ‘Face to face’ [1:27].*

В своїй роботі Джордж Тімоті зосереджує увагу на трьох аспектах, які виділяє Бл. Августин у своєму баченні часу (the Augustinian perspective on time): *First, I will examine the evanescence of time, by which I mean the elusive quality of time as we experience it. Secondly, I will explore time understood as a creature of God. Finally, I will consider time as the*

arena of redemption and of hope – time itself as something in which God has acted decisively to redeem this world – and us in it – through the life, death, and resurrection of Jesus Christ Time is an elusive reality – a vanishing ephemeral moment that has no permanence or stability. Augustine put it this way: “So indeed we cannot truly say that time exists except insofar as it tends to non-being. Time is something elusive that slips the more swiftly through our fingers the more we try to analyze it or even to measure it” [1:31].

У теологічному дискурсі час розуміється як стан підготовки і вибору (state of preparation and choice), паломництво, мандрівка, дорога, яка має привести до Бога (a journey with a *telos*—with a goal toward that City with Foundations whose builder and maker is God), перехрестя дорог (cross of roads), де вирішується головне питання людського буття: бути з Богом або без Бога. Час – це можливість зміни, становлення людської особистості, надбання або втрати богоподібності. Час проходить на тлі вічності, тому теологічна інтерпретація концепту час відбувається у порівнянні з концептом вічність, які розглядаються як онтогоністичні поняття: Тут, на землі, – перебування (temporal being), а в вічності – істинне буття (true being). Час – це поле випробувань людини, а вічність – це приналежність Самого Божества.

Отже, сучасний англomовний теологічний дискурс демонструє прагнення до гармонізації компонентів концептуальної моделі часу, джерелом якої є віра, а не науковий аналіз. Сакральнo-релігійне переосмислення концепту ЧАС і особливості вербалізації складових концептуальної моделі даного концепту у християнській культурній традиції, співвідношення природничих, філософських, психологічних, культурологічних і лінгвістичних аспектів осмислення категорії часу потребують подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Болобан М. А.* Календарно-часова лексика англійської мови в контексті розвитку культури Великої Британії / М. А. Болобан. – К.–Умань, 2010. – 70 с. 2. *Маслова В. А.* Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск, 2008. 3. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2008. – 702 с. 4. *Mawson T. S.* Belief in God / T. S. Mawson // An introduction to the Philosophy of religion Oxford Clarendon Press First published. – 2005. – 289 p. 5. *Бондаренко Е. В.* Модель времени в современном Британском философском и поэтическом дискурсе / Е. В. Бондаренко // Вісник Харківськ. держ. ун-ту. – 2009. – № 866. – С. 20–26. 6. *O’Neil P.* Fictions of Discourse: Reading narrative theory / P. O’Neil. – Toronto University of Toronto Press, 1994. – 188 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *What God knows: Time and the question of devine knowledge* / ed. by H. Lee Poe and Stanley Mattson, 2005. – 229 p.